Selvmondsatferd blant lesbiske kvinner og homofile menn - en kunnskapsoversikt

Ved Bera Moseng

Lesbiske kvinner og homofile menn har ingen sentral plass verken i norsk eller internasjonal selvmondsforskning. Rett nok har man innenfor kulturinstitusjoner som film og litteratur koplet kjærlighet og seksualitet mellom to personer av samme kjønn til tunge psykiske lidelser og brå og voldsom død.

Kanskje er det nettopp dette bildet av den lesbiske og homofile som "selvdrepende vesener" som forklarer hvorfor seriøse forskere – i redsel for å stigmatisere en allerede undertrykt minoritet – har unnlatt å tematisere de sosiale sammenhenger som ligger til grunn for selvmondsatferd blant lesbiske og homofile. Først på 1990-tallet – etter 30 års homopolitisk arbeid med å synliggjøre de kreative og positive sidene ved det å leve som lesbisk og som homofil – framstår lesbiske kvinner og homofile menn som robuste nok til å stå i selvmonds perspektiv.

I en studie fra forskningsinstituttet NOVA (Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring) rapporterer lesbiske og homofile flest om en ypperlig livskvalitet. Samtidig er det slik at en liten andel oppgir at de strever tungt med sine liv (Hegna et al. 1999, Moseng 1998). Lesbiske kvinner og homofile menn er mer utsatt for vold og trusler om vold, de har et høyere alkoholkonsum og er mer plaget av tanken på å ta sitt eget liv enn befolkningen generelt. Det er særlig ungdommen som peker seg negativt ut. De første representative, befolkningsbaserte spørreundersøkelsene viser også en overrepresentasjon av selvmonds tanker og selvmondsforsøk blant lesbiske kvinner og homofile menn (Bagley og Tremblay 1997, DuRant og Knowchuck 1998, Faulkner og Cranston 1999, Garofalo et al. 1998 og 1999, Remafedi 1998, 1999a og 1999b). Data fra en tvillingstudie og seksualvaneundersøkelse, samt en kohort-

studie fra New Zealand og en studie av alkohol- og rusmiddelmisbruk blant ungdom i Australia forsterker inntrykket om en økt risiko for selvmondsatferd blant lesbiske og homofile, i forhold til befolkningen generelt (Cochran og Mays 2000, Herrel et al. 1999, Fergusson et al. 1999, Smith et al. 1999). En slik skjevfordeling av selvødeleggende atferd gjør lesbiske kvinner og homofile menn til en viktig målgruppe i norsk selvmondsforskning og selvmondsforebyggende arbeid.

Prevalens selvmond

Hvor mange lesbiske og homofile tar sitt eget liv? En nordamerikansk studie argumenterer for at én av tre unge som tar sitt eget liv, er lesbisk eller homofil (Gibson 1989). Imidlertid hefter det store metodiske svakheter ved denne studien, som gjør at en vanskelig kan konkludere med at rundt regnet 15 av de 44 unge som tok sitt eget liv i Norge i 1990 levde lesbisk eller homofilt. To andre nordamerikanske studier – som det også hefter store metodiske svakheter ved fordi man vanskelig kan bestemme følelseslivet og de seksuelle aktivitetene til avdøde personer – konkluderer med at det ikke finnes empirisk belegg for at det er en høyere selvmondsrate blant lesbiske og homofile enn i befolkningen generelt (Rich et al. 1986 og Shaffer et al. 1995).

Prevalens selvmonds tanker og selvmondsforsøk

Når det gjelder prevalens av selvmonds tanker og selvmondsforsøk blant lesbiske og homofile, står man derimot på sikrere empirisk grunn. Forskning på lesbiske kvinners og homofile menns psykiske helse tok fram til midten av 1990-tallet sitt utgangspunkt i små og sterkt selekterte utvalg. Det er slike metodiske begrensninger som ligger til grunn for at man blant annet i rapporten *Lesbian Health* (Solarz 1999) er forsiktig med å konkludere med at lesbiske kvinner har dårligere psykisk helse enn kvinnebefolkningen generelt. Imidlertid er det rett før og i etterkant av denne rapporten blitt

ferdigstilt flere representative helseundersøkelser som alle viser en overrepresentasjon av selvmonds tanker og selvmondsforsøk blant lesbiske kvinner og homofile menn. I en representativ, befolkningsbasert undersøkelse fra Minnesota, USA beregner Remafedi et al. (1998) risikoen for selvmondsforsøk blant lesbisk, homofil og biseksuell ungdom til å være 7, 1 ganger større enn blant heterofil ungdom. Andelen unge homofile menn som rapporterer selvmondsforsøk, er på 28 %, mot bare 4 % blant unge heterofile menn. En tilsvarende representativ, befolkningsbasert undersøkelse fra Massachusetts, USA viser også en høyere forekomst av selvmondsforsøk blant lesbisk, homofil og bifil ungdom enn blant ungdom generelt (Garofalo et al. 1998 og 1999). Denne undersøkelsen dokumenterer en direkte sammenheng mellom seksuell identitet og selvmondsforsøk blant unge homofile menn. Blant unge lesbiske kvinner synes sammenhengen mellom seksuell identitet og selvmondsforsøk å variere med utsatthet for vold og rusmisbruk. Også i en longitudinell kohortstudie fra New Zealand, hvor man har fulgt et utvalg ungdommer fra de var 14 til de fylte 21 år, er lesbiske, homofile og biseksuelle mer plaget av psykiske vansker, og har et høyere alkoholkonsum enn ungdom generelt. Andelen blant lesbisk, homofil og biseksuell ungdom som oppgir at de har vært plaget av tanken på å ta sitt eget liv eller som har forsøkt å ta sitt eget liv, er på henholdsvis 68 % og 32 %, mot 28 % og 7 % blant ungdom som tilkjennegir en heterofil identitet. (Fergusson et al. 1999)

De fleste studiene av selvmondsatferd blant lesbiske og homofile har tar sitt utgangspunkt i utvalg bestående av unge kvinner og menn. Selvmond og selvmondsforsøk blir ofte problematisert på bakgrunn av skamfølelse og identitetskonflikter, samt en tidlig identifikasjon som lesbisk og homofil. (Remafedi et al. 1991 anslår at sannsynligheten for selvdestruktiv atferd faller med ca. 80 % for hvert år selvidentifisering blir utsatt.)

Betyr dette at de unge har monopol på all psykiske lidelse blant lesbiske og homofile? Nye forskningsresultater antyder at perspektivet på lesbiske og homofiles psykiske helse bør utvides til å gjelde lesbiske og homofile i alle alderskategorier. Eksempelvis antas voksne å skulle mestre sine egne problemer, og har muligens lettere for å underkommunisere depresjoner, utsatthet for vold og trakassier mm i vitenskapelige undersøkelser. To nord-amerikanske studier viser en overrepresentasjon av selvmordsatferd og psykiske vansker – om enn noe lavere enn blant de aller yngste – også hos godt voksne og middelaldrende homofile menn (Cochran og Mays 2000, Herrel et al. 1999).

Risikofaktorer

Hvorfor har noen lesbiske og homofile god psykisk helse, og andre tilsvarende dårlig? Vurderinger av årsaksfaktorer og risikofaktorer for selvmord varierer med teoretisk ståsted og disiplinforankring (NOU 1999: 13). Likevel synes det å være enighet om at de tre viktigste risikofaktorene ved selvmord blant lesbiske og homofile, som blant heterofile, er tunge psykiske lidelser (dype depresjoner, schizofreni, personlighetsforstyrrelser), alkohol- og medikamentmisbruk og svekket sosial tilhørighet.

Det er per i dag ingen studier som kartlegger forekomsten av tunge psykiske lidelser blant lesbiske og homofile. En amerikansk seksualvaneundersøkelse, samt tvillingstudien til Herrel et al. (1999), viser at lettere psykiske lidelser er noe mer utbredt blant menn som har sex med menn, enn i den mannlige befolkningen generelt (Cochran og Mays 2000).

Kohortstudien fra New Zealand viser også en skjev fordeling av psykiske vansker mellom gruppene lesbiske/homofile og heterofile. I NOVA-rapporten (Hegna et al. 1999) oppgir lesbiske kvinner og homofile menn å være respektive dobbelt så mye og tre ganger så mye plaget av lettere psykiske vansker, enn kvinne- og mannsbefolkningen generelt.

Når det gjelder alkoholkonsum blant lesbiske kvinner og homofile menn, står man i dag på sikrere empirisk grunn. NOVA-rapporten viser at sammenlignet med den generelle befolkningen er det dobbelt så mange homofile menn og fire ganger så mange lesbiske kvinner som har et høyfrekvent alkoholforbruk. I Bergmarks studie av alkoholforbruket blant organiserte lesbiske kvinner ble det påvist at de hadde et høyere konsum, at det var et større antall høykonsumenter og et mindre antall totalavholdskvinner enn i den generelle kvinnebefolkningen (1996). Resultatene fra de to nordiske undersøkelsene er i samsvar med den første representative, befolkningsbaserte undersøkelsen av alkoholvaner hvor det kontrolleres for seksuell attraksjon. Unge kvinner og menn som oppgir at de føler seg seksuelt tiltrukket av personer av samme kjønn, har et betydelig høyere alkoholforbruk enn ungdom generelt (Smith et al. 1999). På bakgrunn av at høyfrekvent alkoholforbruk er en risikofaktor ved selvmord og selvmordsforsøk, er dette et foruroligende funn.

Hvorfor drikker lesbiske kvinner og homofile menn? Blant lesbiske og homofile er det på samme måte som hos heterofile blitt påvist en sammenheng mellom psykiske plager, sosial isolasjon og et høyt alkoholforbruk. Smith et al. (1999) og Garofalo et al. (1998 og 1999) argumenterer for at lesbiske og homofile som opplever at de har blitt utsatt for fysiske og verbale overgrep på grunn av sin seksuelle legning, har et særlig høyt alkoholforbruk. I NOVA-rapporten oppgir unge lesbiske og homofile å være fem ganger så ofte utsatt for trusler om vold enn unge voksne generelt. 20 % av kvinnene og 38 % av mennene svarer at de én gang i løpet av livet er blitt utsatt for vold eller trusler om vold som hadde sammenheng med deres seksuelle orientering. (Om vold mot lesbiske og homofile i Sverige, se Tiby 1999).

Selvmodstanker, selvmordsforsøk og sosial tilhørighet

Svake sosiale nettverk regnes, ved siden av tunge psykiske lidelser og høyfrekvent alkoholbruk, som en viktig utløsende faktor ved selvmord og selvmordsforsøk. Innenfor samfunnsvitenskapelig forskning er sosiale forhold som svekket sosial tilhørighet, brudd eller forstyrrelser i vanlige sosiale relasjoner – eksempelvis ved dødsfall, skilsmisse og tap av jobb – hyppig nevnte risikofaktorer. Av Herrel et al.s undersøkelse (1999) framgår det at når man kontrollerer for veldokumenterte risikofaktorer som depresjoner, alkohol og medikamentmisbruk mm., har seksuell identitet fremdeles en direkte effekt på selvdestruktiv atferd blant lesbiske og homofile. Denne sammenhengen tar Herrel et al. til inntekt for at selvmordstanker blant lesbiske og homofile synes å kretse rundt sosiale forhold og livserfaringer som er særegne for nettopp denne seksuelle minoriteten.

En nærliggende forklaring på selvmord blant lesbiske og homofile synes å være at de har svake sosiale nettverk. NOVA-rapporten viser at lesbiske kvinner og homofile menn er "underetablerte" sammenliknet med befolkningen generelt. Kun fem av ti av kvinner og tre av ti menn oppgir å leve i samboerskap og partnerskap (Hegna et al. 1999: kap. 5).

Dessuten oppgir et betydelig mindretall at de skjuler eller selektivt skjuler sitt kjærlighetsliv og/eller sin seksuelle legning overfor venner, familie og arbeidskolleger. Én av tyve oppgir at de enten har brutt eller har et dårlig forhold til opphavsfamilien. Atskillig flere klager over at det i møtet med venner og familie liksom står en glassvegg mellom dem og "de andre".

Det er også nærliggende å forklare selvmordstanker og selvmordsforsøk blant lesbiske og homofile ved at de i større grad enn befolkningen generelt utsettes for flere negative hendelser og konkrete krenkelser. Framfor alt synes selvmordstanker og selvmordsforsøk blant lesbiske og homofile å forekomme hos dem som har problemer med å få en annerledes kjærlighet og seksualitet til å harmonisere med sine helt alminnelige manns- og kvinneliv.

Et stikkord her er skamfølelse og identitetskonflikter (Remafedi 1991). Problemer med å akseptere seg selv som lesbisk/-homofil, følelse av isolasjon og ensomhet, ønske om å komme bort fra en uutholdelig situasjon og avmakt i forhold til framtiden er de fire vanligste motivene som blir oppgitt for selvmordsforsøket i NOVA-rapporten. Et betydelig mindretall lesbiske og homofile sliter – homopolitisk ukorrekt og ofte fordekt – med ambivalente holdninger til det å elske, ha seksuelt samkvem med personer av samme kjønn som dem selv.

Avslutning

NOVA-rapporten gir et første innblikk i lesbiske kvinners og homofile menns livssituasjon i Norge. Holdningsendringer, som er dokumentert i spørreundersøkelser de siste tre år, framlegges ofte som en begrunnelse for at det er

betydelig lettere for nye generasjoner ungdommer å erkjenne og akseptere seg selv som lesbiske og homofile. NOVA-rapporten, men også representative undersøkelser fra USA, Canada, New Zealand og Australia viser at så ikke er tilfellet: Lesbiske kvinner og homofile menn er overrepresentert med hensyn til selvmordstanker og selvmordsforsøk. Selvmordsatferd blant lesbiske og homofile må forstås på bakgrunn av velkjente risikofaktorer som tunge psykiske lidelser, alkohol- og medikamentmisbruk og svake sosiale nettverk. Men selvmordstankene synes også å kretse rundt livserfaringer som er særegne for lesbiske og homofile. En viktig risikofaktor er derfor at norsk helsepersonell – leger, psykologer, helseøstre mm. – synes å mangle konkret kunnskap om den sosiale sammenhengen som lesbiske og homofile inngår i.

Litteratur

Bagley, C., Tremblay P: **Suicidal behaviors in homosexual and bisexual males.** Crisis 1997; 18: 24 - 34

Bergmark, Karin Helmersson: **Lesbiska kvinnors drikkande. Lesbisk hälsa.** Seminarium den 11 desember 1996. Riksförbundet för sexuell likabehandling (RFSL)

Cochran, Susan D. & Mays, Vickie M.: **Lifetime prevalence of suicide symptoms and affective disorders among men reporting same-sex sexual partners: Results from NHANES III.** American Journal of Public Health 2000; 90: 573-578

Du Rant, RH & Krowchuck DP: **Victimization, use of violence and drug use at school among male adolescents who engage in same-sex sexual behavior.** Journal of Pediatrics 1998; 132: 113 - 118.

Faulkner AH & Cranston K: **Correlates of same-sex behavior in a random sample of Massachusetts high school students.** American Journal of Public Health 1998; 88: 262 - 266.

Fergusson, David M.; Harwood John L. & Beautrais, Annette L. (1999): **Is sexual orientation related to mental health problems and suicidality in young people?** Arch Gen Psychiatry 1999; 56: 876-880

Garofalo, R; Wolf, C.; Kessel, S.; Palfrey J. & DuRant: **The association between health risk behavior and risk of suicide among a school-based sample of adolescents.** Pediatrics 1998; 101: 895-902

Garofalo R.; Wolf C.; Wissow, L.S.; Woods, E.R. & Goodman E.: **Sexual orientation and risk of suicide attempts among a representative sample of youth.** Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine 1999; 153: 487-493

Gibson, P.: **Gay male and lesbian youth suicide.** In Feinleib MR ed. Report of the Secretary's Task Force on Youth Suicide. Rockville, Md: US Dept of Health and Human Services, 1989.

Hegna K, Kristiansen HW, Moseng BU. **Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn.** Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, 1999 ; (NOVA-rapport 1999:1)

Herrel R, Goldberg J, True WR, Ramakrishnan V, Lyons M, Eisen S, Tsuang MT. **Sexual orientation and suicidality. A co-twin control study in adult men.** Arch Gen Psychiatry 1999; 56: 867-874

Moseng, Bera Ulstein: **Lesbiske kvinners helse – et særegent problem?** Oslo. Rapport til Statens helsetilsyn, 1998

NOU 1999:13. **Kvinnens helse i Norge**

Remafedi, G; Farrow, J; og Deisher, R: **Risk factors for attempted suicide in gay and bisexual youth.** Pediatrics 1991; 87 (6): 869 - 75

Remafedi, G.; French, S.; Story, M.; Resnick, M.; Blum, R.: **The relationship between suicide risk and sexual orientation. Results of a population-based study.** American Journal of Public Health 1998; 88: 57-60

Remafedi, Gary: **Sexual Orientation and Youth Suicide.** JAMA 1999a; 282: 1291-1292

Remafedi, Gary: **Suicide and Sexual Orientation. Nearing the End of Controversy?** JAMA, 1999b; 282: 885-886

Rich, C.; Fowler, R.; Young, D. & Blenkush, M.: **San Diego Study: Comparison of gay to straight males. Suicide and Life-Threatening Behaviour** 1986; 16(4): 448-457

Shaffer, D.; Fischer, P.; Hicks, R.; Parides, M. & Gould, M.: **Sexual orientation in adolescents who commit suicide.** Suicide and Life-Threatening Behaviour 1995; 25: 64-71

Smith, Anthony M.A.; Lindsay, Jo; Rosenthal & Doreen A.: **Same-sex attraction, drug injection and binge drinking among Australian adolescents.** Australian and New Zealand Journal of Public Health 1999; 23(6): 643-646

Solarz, AL. (ed): **Lesbian health. Current assessment and directions for the future.** Oxford: National Academy Press, 1999

Tiby, Eva: **Hatbrott? Homosexuella kvinnors och mäns berättelser om utsatthet för brott.** Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet, 1999

Bera Ulstein Moseng er forsker ved Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA). Blant hennes forskningsarbeider er studier av lesbisk historie, levekårene til lesbiske kvinner og homoseksuelle menn og av lesbiske kvinners helse. Hun holder nå på med en undersøkelse av psykisk helse og selvmord blant lesbiske kvinner i Norge.